

Barcsi Tamás

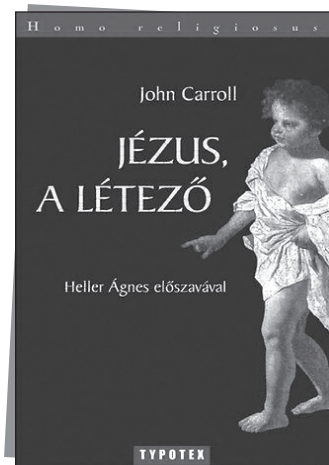
A LÉTEZÉS MISZTÉRIUMÁNAK MÍTOSZA

Lady of Perfect Beauty

John Carroll: *Jézus, a Létező*. Fordította Gyárfás Veronika. Typotex, Budapest, 2009

John Carroll ausztrál szociológus és filozófus első magyar nyelven megjelent, *Jézus, a Létező* (*The Existential Jesus*) című művét a Typotex Kiadó gondozta, igényesen szerkesztett, rendkívül szép kiállítású könyvet vehet tehát kezébe az olvasó. Carrollt – aki számos érdekes és gondolatgazdag munka szerzője – a magyar könyvkiadás mind ez idáig nem fedezte fel, de jobb későn, mint soha, ahogy Heller Ágnes is megjegyzi a kötethez írt előszavában.

Carroll könyve Jézusról szól. Csakhogy nem egy teológus vagy egy történész által írt, vallásilag „helyes” Jézus-értelmezést, illetve a történelmi Jézussal kapcsolatos megállapításokat tartalmaz, de nem is a Jézus-történet és a nyugati kultúra összefüggésének valamely vonatkozását elemzi a szerző (bár több esetben a művészetből vesz példákat felfogásának érzékeltetése érdekében). Ebben a műben az „egzisztenciális hős”-nek, a *Létező Jézusnak a megragadására tesz kísérletet* Carroll, *Márk és János evangéliumának sajátos szempontú értelmezésével*. Tudományos konszenzus van arról, hogy az evangéliumok közül a Márk nevéhez kapcsolt szöveg keletkezett elsőként, és sokan vélik úgy, hogy irodalmilag is ez a legművesebb. Máté és Lukács Márk evangéliumára építettek, de néhol átértelmezték, vagy kiegészítették. János evangéliumát e három szerző (a szinoptikusok) munkájától elválasztva fogják fel általában, annak egyedi szemléletét, az előbbiektől eltérő, más szempontú Jézus-képét szokták hangsúlyozni. Carroll álláspontja szerint János is Márk evangéliumából indult ki, bár valóban Márktól eltérő módon ragadta meg Jézust: e kétféle kép azonban kiegészíti egymást. A két szemtanú evangélista (hogy valóban azok voltak-e, vagy sem, arról szintén sok vita van, a szerző szemtanúnak tekinti őket), Márk és János művét ol-

vasva juthatunk el tehát leginkább a Létező Jézushoz – állítja Carroll, és ehhez próbál segítséget nyújtani a szövegek valódi jelentésének feltárásával. A szerző a bevett (angol) fordításokat is némileg átértelmezve, az eredeti görög írásokhoz visszanyúlva, saját fordításban mutatja be az evangéliumok legfontosabb részeit: ezek jelentik az elmékedések kiindulópontját.

A cél az Igazság feltárása. A posztmodern korszakban meglehetősen furcsa, ha egy gondolkodó a nagybetűs Igazságról ír. Carroll értelmezésében az *Igazság mítosz*. A mítosz pedig időtlen, archetipikus történetek gyűjteménye a régmúltból, ahogy a görög kultúra alapeleme volt a mítosz, úgy Máté és János evangéliuma is mítoszt teremtett. A mítoszok segítenek választ adni az élet legfontosabb kérdéseire, mint: Honnan jöttem?, Mihez kezdjek az életemmel?, Mi lesz velem, ha meghalok? Ma Nyugaton – ahol a keresztény vallás egyre kevésbé meghatározó – nincs olyan mítosz, amely mindenki számára útmutatásul szolgálna, még a magukat hívőnek mondó emberek mindennapi gondolkodására is kevés valódi hatással van az egyházak által értelmezett Jézus-történet, jóllehet a Nyugatnak minden bizonnyal ez a legmeghatározóbb története, átszővi egész kultúránkat. Ma az egyénnek magának kell válaszolnia a fenti kérdésekre, ha egyáltalán felmerülnek benne, hiszen a fogyasztói társadalom világában nagy az esély rá, hogy az ember az ilyen kérdések felvetését feleslegesnek látja, sőt mindent megtesz, hogy a legkevésbé se kelljen ezekkel szembesülnie: azt csinálja, amit a többiek, úgy él, ahogyan „mások”, a szabad idő eltöltésének számtalan lehetősége is mentesíti a gondolkozás nehézségétől. De előbb vagy utóbb talán mindenkiben felmerülnek ezek a kérdések. És ha valaki választ keres, találhat is rengeteget, el is tévedhet a sok válaszlehetőség között. Éppen ezért Carroll szerint szükségünk van egy számunkra *érvényes mítoszra*, hogy segítséget jelentsen a létkérdések megválaszolásában. Nyugaton ez a mítosz a szerző szerint csak a *Jézus-történet* lehet, de annak egy, a mai ember számára is érthető, befogadható módon újramesélt változata. Carroll műve a mítoszként felfogott Igazság, tehát a *Történet (újra)leírása*. Amely biztosan nem lehet mindenki igazsága és története (ezért a nagybetűs írásmód ebben a vonatkozásban megkérdőjelezhető, vagy beszéljünk nagybetűs Történetről, elismerve, hogy vannak más nagybetűs Történetek is), de lehet, hogy az olvasó az újramesélt mítoszban valóban megtalálja a „saját igazságát”, ehhez azonban az kell, hogy belülről átélje, átgondolja, magáévá tegye mindazt, amiről a történet szól.

E történet kulcskategóriái nem Jézus a „Jó Pásztor”, az Isten Fia, nem a bűn, és nem a Megváltás. Alapfogalmai a Létezés, a pneuma, az agapé, azaz a szent szeretet és a hamartia. Carroll felfogásában Jézus nem a megváltó, a messiás, hanem a *létezés kvintesszenciája*: a Létező, az Emberfia. Márk evangéliumában nincs szó szeplőtelen fogantatásról, a jászolban fekvő újszülött Jézusról. Nem lényeges Jézus előtörténete: annak van jelentősége, hogy mit tesz és mi történik vele, miután megkezdte tevékenységét. Ekkor elkezd Létezni. Ez nem választható

el Jézusnak a pneumából való részesülésétől: erre akkor kerül sor, amikor Keresztelő János megkereszteli a Jordán vízében. A „szent pneumat” az egyházak általában entitásként értelmezik, mint „Szent Lelket”. Az eredeti görög szövegben nem kezdődik nagybetűvel, jelentése szél, lehelet, szellem. A *pneuma* a „súlyos szél, a kozmikus lehelet, a spektrális hajtóerő”.¹ Carrollnál a *pneuma* jelenti Istent, ezt János evangéliumára alapozza (János 4, 24: „a pneuma Isten”). A hegyen történő átváltozás is a pneumából való részesülésről szól. Jézus az, aki az emberek között *leginkább telítve van a pneumával*. Tudása az „én vagyok” tudása: az egyéni létezés csodájának, titkának átérzése. Tanítványainál is azt akarja elérni, hogy ébredjenek rá létezésükre, és váljanak valódi önmagukká. Aki megértette az „én vagyok” tanítás lényegét, az tudatában van létezésének, és vállalja mindazt, ami ezzel jár: *szabad és félelem nélküli, kész megtapasztalni az életet*, amely soha nem lehet mentes a szenvedéstől (a pátosz görög szó egyszerre jelent tapasztalatot és szenvedést), *nyitott a pneuma befogadására, és a szent szeretet megvalósítására* törekszik. A szeretet értelmében használt görög kifejezések közül az *agapē* jelenti a szent szeretetet, az önzetlen, a pneumatól áthatott szeretetet (a másik két kifejezés, az *erosz* és a *filia* a szexuális szerelmet és a barátságot jelenti). Jézus az, akiben az *agapē* kiteljesedett. A jézusi értelemben vett létezővé váláshoz (tehát a Létezés misztériumában való részesüléshez) igazából nincs szükség közvetítőkre, így egyházra sem, bár Péter feladata az egyházépítés lesz, de nem ez a legfontosabb. Nem a vallási dogmák és a külsődleges erkölcsi parancsok számítanak, a Történet továbbadása a leglényegesebb, és ennek megismerése által *a létezésre való ráébredés*, az „én vagyok” tudatosulása az emberben. A keresztény vallásban meghatározó szerepe van a bűnöknek, a Carroll-féle mítoszban azonban ezek másodlagosak: Jézus nem a bűnöktől váltotta meg az emberiséget, hanem a Létezés igazságáról tanított, a bűnök ezen igazság nem ismerésének a következményei. „A gonoszság elődleges forrása az egzisztenciális hiány. A *nem vagyok* reménytelen és leküzdhetetlen belső vákuuma. Mértéktelen és törvénytelen étvág csak akkor alakul ki, ha a központban káosz uralkodik. Az ilyen étvág a jellem kicsapongása.”² A Márk által használt *hamartia* szót bűnnek fordították, de ez valójában azt jelenti, hogy „célt tévesztő”, illetve „jellemhiba”: itt az *egyéni létezés jobbá válásáról*, az egyensúlyát veszített jellem helyreállításáról van szó.

Ha tehát az ember magáévá tette az „én vagyok” tanítását, és jellemzi az *agapē*, akkor helyesen fog cselekedni. A helyes létezés egyúttal a helyes erkölcs megvalósítását is jelenti. Nem a külső erkölcsi előírásokhoz való igazodás a fontos, hanem a belső „parancs” követése. Ez az álláspont némiképp hasonlatos ahhoz, amit a fiatal Hegel (még erősen Kant hatása alatt) Jézusról írva fejt ki, bár

¹ John Carroll: *Jézus, a Létező* (fordította Gyárfás Veronika). Typotex, Budapest, 2009. 35.

² I. m. 185.

itt nem annyira a helyes létezésen alapul az erkölcs, hanem az ész által felismert erkölcsi törvényen. Hegel úgy véli, hogy Jézus megkísérelte moralitássá változtatni a vallást és az erényt, azokat a morális elveket, amelyek a szent könyvekben álltak, azonban kudarcot vallott: a „halott formulák” győzelmet arattak az életben gyökerező moralitással mint szabadsággal szemben, hiszen a morált a keresztény egyház is „megtanult ismeretté” tette, ez viszont ellentétes a morál lényegével, a szabadsággal.³

Márk története azzal ér véget, hogy Jézus óriási testi és lelki szenvedések közepette hal meg a kereszten, majd harmadnap az őt felkereső asszonyok üresen találják a sírját. A sírban egy fehér ruhát viselő ifjú ül, aki közli az asszonyokkal, hogy Jézus föltámadt. Carroll felhívja a figyelmet: itt egyértelműen nem angyalról tesz említést a szöveg, hanem egy ifjúról. Amely ifjú, értelmezése szerint, lehet akár Légió, akiből Jézus korábban kiűzte a démonokat, és ezzel a sírok között élő, tomboló embernek „új életet” adott. Légió, aki követni akarta a Mestert, de az elküldte az övéihez, most visszatért. Illetve lehet, hogy mégsem ment haza, és azontúl végig ott volt Jézus árnyékában, figyelte az eseményeket, most pedig megmutatkozik: ismét egy sírban, de nyugodtan, ragyogó fehér ruhában. Ő közli az örömhírt, Jézus feltámadását az asszonyokkal, akik persze remegnek, és elszaladnak onnan. A fehér ruhás ifjú, Légió talán nem más – Carroll rendkívül szellemes magyarázata szerint –, mint maga Márk, a Történet elbeszélője. Jézus a Történetben él tovább, illetve azokban, akik magukévá teszik a Történetét (a Légió jelentése: „sokan vagyunk”). János evangéliumában a sírhoz látogató Mária Magdolna előtt maga Jézus mutatkozik meg, és ezt követően is jelen van. János nem részletezi a kereszthalált: ez csak mellékesemény. Jézus a Létezés, amely mindig volt, és mindig lesz. Carroll úgy látja, hogy Márk Jézusát kiegészíti János Jézusa, így együtt jelentik a Létezés teljességét. A folyton küzdő és önmagával is vívódó, alapvetően magányos tanító és a nyugodt erőt, a Ragyogást megvalósító Jézus története a tragikus és az örökkévaló létezést szimbolizálja.

A kötet második részében nem csak a Jézus-kép vonatkozásában teljesebben ki a Márk evangéliumában elmesélt Történet János evangéliuma által: itt válnak egyértelművé a Jézushoz, így a „Létezés Igazságához” való különböző archetipikus emberi viszonyulások. János számos olyan történetet mond el, amely segít abban, hogy tisztán lássuk ezeket az archetipusokat, tehát a kívülállót, a beavatottat, a megtagadót, a majdnem-értőt és az ösztönösen értőt. Péter, aki szereti Jézust (de csak a filia és nem az agapē értelmében), és hűségesen követi őt, nem érti

³ Vö. Hegel: *[A keresztény vallás pozitivitása]* In: G. W. F. Hegel: *Ifjúkori írások* (fordította Révai Gábor, válogatta Márkus György). Gondolat, Budapest, 1982. 57–90. Erről lásd: Rózsa Erzsébet: „De a törvény nem cselekszik, csak a valóságos ember cselekszik”. Hegel kantianizmusa gyakorlati filozófiája motívumaiban. Kellék, 2004. 24. szám.

a tanítás lényegét, ezért Carroll szerint végig kívülálló marad. De ha így van, akkor mi magyarázza Péter kiválasztottságát? Carroll Péter butaságát és gyengeségét hangsúlyozza, nem mutat rá, hogy Péter a maga gyarló módján nagyon közel van a tanítás megértéséhez, még ha nem érti is teljesen. Ha a Péterről adott elemzés nem is túl meggyőző, az ezt követők annál inkább magával ragadóak. Mária Magdolna a „beavatott” archetípusa, aki a korábbi romlott életét, helytelen létezését váltja fel Jézus követésével. Elég rátekintenie a Mesterre, hogy átváltozzon. Carroll ez esetben Lukács evangéliumára is hivatkozik, hiszen itt találjuk Mária Magdolna történetét. Ugyanakkor a Márk által említett betániai Mária, nemkülönben a János evangéliumában fontos szerepet kapó betániai Mária, Lázár testvére ugyanennek az archetípusnak a megjelenése. Mindkét történet végén nagy szerepe van Mária Magdolnának (betániai Mária és Mária Magdolna azonoságának kérdéséről viták vannak, de az biztos, hogy ugyanazt az archetípust testesítik meg): Márknál ő az egyike a sírt meglátogató asszonyoknak, Jánosnál ő az első, aki előtt Jézus megjelenik a kereszthalált követően. Júdásra, Jézus elárulójára a „nem vagyok” állapota a jellemző: gonoszsága az egzisztenciális hiányból ered, annak felismeréséből, hogy soha nem lehet olyan, mint Jézus. Pilátus a „majdnem vagyok”: érti Jézus igazságát, és János evangéliuma szerint megtesz mindent, hogy ne kelljen kivégeztetnie őt, de végül nem tud mit kezdeni a zsidók erőteljes követelésével. Pilátus a hivatali kötelesség és létezés igazságából eredő helyes viselkedés között őrlődik. Még ha társadalmi-hivatali szerepéből adódó döntést is hoz, egy tanulási folyamat indul el benne. János jelenti az ötödik viszonyulási lehetőséget: neki nincs szüksége átalakulásra, és nem is őrlődik: ott van Jézus mellett, figyel és tanul. Ösztönösen, természetesen az, akinek lennie kell. Majd tanúságot tesz mindarról, amit tud: evangéliumában önmagára mint „szerezett tanítványra” hivatkozik. Az utolsó vacsoránál jeleníti meg magát először: ott ül Jézus mellett, ő az, akinek a Mester megsúgja árulója nevét. A tanítványok közül Jánosban bízik meg leginkább Jézus, és ő soha nem él vissza ezzel a bizalommal. A tudás birtokosa, aki majd továbbadja tudását.

John Carroll műve rendkívül érdekesítő olvasmány: elgondolkoztat, felkavar, vitára késztet. Tanulságos lehet ez a könyv minden szellemileg nyitott ember számára, legyen akár vallástalan, vagy valamelyik keresztény egyház tagja, vagy más vallás híve. A szerző nem egy „kétségbevonhatatlan” evangéliumfelfogást akar adni, hanem inkább csak fogódzókat szeretne nyújtani ahhoz, hogy mindenki megtalálja a saját értelmezését, és így a saját igazságát, a nagy életkérdésekre adott saját válaszait. Carroll számára a Történet átélése és újramesélése során feltárult „valami”: a Létezés misztériumának „homályos kifejezése”. Nem minden olvasó számára lesz szükségszerűen így, de már azért is megéri elolvasni a könyvet, mert ennek lehetőségét ígéri.